

LIETUVOS KONKURENCINGUMO POKYČIŲ VERTINIMAS EUROPOS SĄJUNGOS ŠALIŲ KONTEKSTE

Janina Šeputienė, Kristina Brazauskienė

Šiaulių universitetas, Socialinių mokslų fakultetas, Architektų 1, Šiauliai
El. paštas: janina.seputiene@takas.lt; k.siaumyte@gmail.com

Anotacija

Straipsnyje nagrinėjamas Lietuvos konkurencingumas ir jį lemiantys veiksniai Europos Sąjungos (ES) šalių kontekste, remiantis Globaliu konkurencingumo indeksu. Straipsnyje analizuojama konkurencingumo samprata, apibūdinamas Globalusis konkurencingumo indeksas ir jo struktūra, aptariami konkurencingumą lemiantys veiksniai ir jų įtaka šalių ekonomikai. Šio straipsnio tikslas – remiantis Globaliu konkurencingumo indeksu, įvertinti Lietuvos konkurencingumo pokyčius ES šalių kontekste 2008–2010 m.

Atliktas Lietuvos konkurencingumo vertinimas ES šalių kontekste 2010 m., įvertinami pokyčiai, lyginant su 2008 m., aptariamos pagrindinės pokyčių priežastys. Nustatyta, kad, lyginant su ES šalimis, Lietuvoje 2010 m. konkurencingumo šaltiniais galima laikyti darbo rinkos efektyvumo ir aukštojo išsilavinimo bei apmokymų veiksnius. Lietuvos konkurencingumą ypač mažino rinkos dydis ir institucijų įvertinimas. Lyginant su 2008 m., Lietuva 2010 m. pagerino savo pozicijas tik technologinės pažangos, sveikatos ir pradinio išsilavinimo srityse. Visų kitų konkurencingumo veiksnių atžvilgiu Lietuvos įvertinimas ES šalių kontekste sumažėjo, ypač vertinant prekių (paslaugų) rinkos efektyvumą ir makroekonominį stabilumą.

Pagrindiniai žodžiai: Lietuvos konkurencingumas, Europos Sąjunga, Globalus konkurencingumo indeksas.

Įvadas

Konkurencingumas yra daugiaplanė sąvoka, kurią vartoja tiek politikai, tiek mokslo atstovai. Politikai neretai šalies konkurencingumą laiko nacionalinės ekonominės politikos tikslu, tačiau nesutaria, koku būdu tą konkurencingumą pasiekti. Mokslinėje literatūroje kyla diskusijos dėl pačios konkurencingumo sąvokos. Konkurencingumas siejamas tiek su šalies gerove (didesnės pajamos, geresnė gyvenimo kokybė), tiek su vietinėmis sąlygomis, kurios skatina ekonomikos augimą (pigūs ištekliai, stabilios darbo sąnaudos). Konkurencingumas analizuojamas įmonės, šakos, regiono ar šalies lygmenyje. Šalių konkurencingumo tyrimuose autoriai analizuoja inovacijų sistemas, išsilavinimo kokybę, mokymosi visą gyvenimą galimybes, tiek fizinę, tiek neapčiuopiamą infrastruktūrą ir kitus veiksnius (Aiginger, 2006). Šalies gebėjimas konku-

ruoti parodo jos pranašumą kitų šalių atžvilgiu. Konkurencinga yra ta šalis, kurioje įmonės ir žmonės nori investuoti ir įsikurti (Kitson ir kt., 2004) ir kuri vykdo politiką, padedančią didinti produktyvumą (Weymouth ir Feinberg, 2011). Pasaulio bankas, Pasaulio ekonomikos forumas, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija, Tarptautinis vadybos plėtros institutas ir kitos tarptautinės organizacijos viešai pateikia šalių konkurencingumo vertinimus, kuriais remiantis investuotojai renkasi, į kurią šalį perkelti turimą kapitalą. Savič (2012) šalies konkurencingumo augimą sieja su verslo aplinkos gerinimu, dėl kurio didėja vidaus investicijos ir užsienio investicijų srautas, auga eksportas ir importas.

Lietuvos konkurencingumą ir jo didinimo galimybes analizavo Vilpišauskas (2004), Karpavičius (2007), Bruneckienė (2008), Valentinavičius (2008), Rudzkiš (2009), Bražinskis (2010) ir kt. Pagrindinės analizės kryptys – atskirų konkurencingumą lemiančių veiksnių analizė šalyje ar jos regionuose, pereinant prie atskirų Lietuvos konkurencingumą lemiančių veiksnių lyginimo su ES šalimis. Šiame straipsnyje atliekamas kompleksinis Lietuvos konkurencingumo ES šalių kontekste vertinimas, apimant 12 konkurencingumo veiksnių, kuriuos išskiria Globalaus konkurencingumo indekso kūrėjai. Išskirti veiksniai įvertina konkurencingumo priežastis ir pasekmes, tačiau šalis yra konkurencinga arba ne tam tikrame vertinimo kontekste, t. y. ji gali būti konkurencinga kaimyninių šalių atžvilgiu, tačiau nekonkurencinga bendrame Europos šalių kontekste. Todėl konkurencingumo įvertinimų analizė ir lyginimas su kitomis šalimis padeda nustatyti tas problemines sritis, dėl kurių šalies konkurencingumo lygis yra nepakankamas.

Šio **straipsnio tikslas** – remiantis Globaliu konkurencingumo indeksu, įvertinti Lietuvos konkurencingumo pokyčius ES šalių kontekste 2008–2010 m.

Tyrimo uždaviniai:

1. teoriniu aspektu aptarti konkurencingumo sampratą, konkurencingumą lemiančius veiksnius ir atskleisti jų įtaką ekonomikai;

2. remiantis Globaliu konkurencingumo indeksu, palyginti Lietuvos ir kitų ES šalių konkurencingumo lygį 2010 m. ir jo pokytį 2008–2010 m.,
3. įvertinti veiksnius, lėmusius Lietuvos konkurencingumo pokyčius 2008–2010 m.

Tyrimo metodai: ekonominės literatūros turinio analizė, apibendrinimas, lyginimas, sisteminimas, skaičiuojamos duomenų sklaidos charakteristikos.

Remiantis Globaliu konkurencingumo indeksu, atlikta Lietuvos konkurencingumo veiksnių analizė, kuri parodė, kad, lyginant su ES šalimis, Lietuvoje 2010 m. konkurencingumo šaltiniais galima laikyti darbo rinkos efektyvumo ir aukštojo išsilavinimo bei apmokymų veiksnius. Lietuvos konkurencingumą ypač mažino rinkos dydis ir institucijų įvertinimas, pagal šių veiksnių įvertinimą Lietuva labiausiai atsilieka nuo ES vidurkio. Lyginant su 2008 m., Lietuva 2010 m. pagerino savo pozicijas tik technologinės pažangos srityje (tarp ES šalių pakilo iš 21 į 17 vietą), sveikatos ir pradinio išsilavinimo srityje (iš 25 pozicijos pakilo į 24). Visų kitų konkurencingumo veiksnių atžvilgiu Lietuvos įvertinimas kitų ES šalių kontekste pablogėjo, ypač vertinant prekių (paslaugų) rinkos efektyvumą (nukrito iš 19 į 24 vietą) ir makroekonominį stabilumą (nukrito iš 16 į 20 vietą).

Konkurencingumo samprata

Terminas *konkurencija* kilęs iš lotynų kalbos žodžio *concurrentia*, reiškiančio tam tikrą kovą, varžybą, lenktyniavimą (Beniušienė, Svirskienė, 2008). Konkurencingumo sąvoka vartojama tiek politikų, tiek mokslininkų bendruomenėse, suteikiant jai gluminamai daug prasmų. Šalies ar nacionalinio konkurencingumo sąvokos ištakas, raidą ir kritiką pateikia Lee (2010), remiantis dviem plačiomis ekonomikos sritimis, tai prekybos teorija ir ekonomikos augimo teorija.

Nors mokslinėje literatūroje nėra bendrai priimtinos konkurencingumo sąvokos, tačiau pastebimi pasikartojantys ir dažniausia akcentuojami aspektai. Delgado ir kt. (2012) išskiria tris pagrindinius veiksnius, kurie nurodomi apibrėžiant konkurencingumą – tai rinkos dalis, sąnaudos ir našumas. Tačiau pasaulio rinkoje užimama dalis nebūtinai reiškia didesnę konkurencingumą, šalis tai galėjo pasiekti tiesiog subsidijuodama prekybą. Taip pat nėra teisinga konkurencingumą tapatinti su mažesnėmis sąnaudomis, ypač su mažu darbo užmokesčiu, nes tai nesuderinama su siekiu užtikrinti didėjančias pajamas šalies gyventojams, taip didinant jų gyvenimo kokybę, socialinę gerovę ir saugumą. Didesnis našumas gali būti pasiektas dėl didelio nedarbo arba ekologijos sąskaita (Aiginger, 2006). Šio nesuderinamumo padeda išvengti Aiginger (2006) siūlymas konkurencingumą sieti su gerovės kūrimu, įtraukiant tiek rezultato, tiek proceso įvertinimą.

Šios dvi rezultato ir proceso dimensijos atsispindi Pasaulio ekonomikos forumo pateiktame konkurencingumo apibrėžime: konkurencingumas – nacionalinės ekonomikos gebėjimas pasiekti aukštus ilgalaikio augimo tempus tinkamos politikos, institucijų ir kitų ekonominių savybių pagrindu. Konkurencingumas – tai institucijų, politikos priemonių ir veiksnių, lemiančių šalies produktyvumo lygį, visuma (Centre for Global Competitiveness report, 2009–2010).

Konkurencingumo veiksniai ir jų įtaka šalies ekonomikai

Pasaulio ekonomikos forumo (angl. *World Economic Forum*) pateikiamas Globalus konkurencingumo indeksas (angl. *Global Competitiveness Index*) sudaromas įtraukiant įvairių veiksnių svertinius vidurkius, kurių komponentės apibrėžia skirtingus konkurencingumo aspektus. Pasak Weymouth ir Feinberg (2011), Pasaulio ekonomikos forumo parengtos konkurencingumo ataskaitos yra dažniausia cituojamos, lyginant su kitais konkurencingumo vertinimais. Globalaus konkurencingumo indekso (GKI) komponentai suskirstyti į 12 ekonominio konkurencingumo veiksnių, kurie padeda įvertinti konkurencingumą ir kaip rezultata, ir kaip procesą. Toliau pateikiami minėti veiksniai ir aprašoma jų įtaka šalies ekonomikai.

Institucijos. Institucinė sistema apima viešąjį administravimą, nacionalinę politiką, teisinę ir valdymo sistemą, visuomeninio sektoriaus dydį, kokybę ir gebėjimą daryti įtaką įstatymų leidimui (Bačkaitis, Barkauskas, 2007). Politinis stabilumas, efektyvumas, reguliavimo kokybė, teisės normų įgyvendinimas, biurokratijos ir korupcijos lygis gali paspartinti arba sulėtinti šalies plėtrą ir konkurencingumą dėl poveikio kaupti tiek fizinį, tiek žmogiškąjį kapitalą, kurti inovacijas, taip pat bendram gamybos veiksnių našumui (Jankauskas, Šeputienė, 2009).

Infrastruktūra. Cibinskienė (2009) ir Fourie (2006), vadovaudamiesi funkciniu požiūriu, išskiria socialinę ir ekonominę infrastruktūros rūšis. Palanki infrastruktūra suteikia galimybę verslininkams tiekti savo prekes ir paslaugas į rinką saugiai ir laiku, palengvinant darbuotojų judėjimą į labiausiai tinkamas darbo vietas, ir sudaro sąlygas šalies gyventojams įgyti išsilavinimą ir profesinius įgūdžius, kuriuos jie pritaiko dirbdami verslo įmonėse (Snieška, Zakienė, 2010). Gerai išvystyta infrastruktūra sumažina skirtumus tarp regionų, padeda integruojantis į nacionalinę rinką ir prijungia prie rinkų kitose šalyse ar regionuose.

Makroekonominė aplinka. Dažniausia išskiriami makroekonominiai rodikliai, naudojami šalies ekonominei situacijai apibendrinti ir konkurenciniam pranašumui įvertinti, yra BVP, infliacijos lygis, TUI ir tarptautinės prekybos balansas. Stabili makroekonominė

politika turi didelės reikšmės siekiant spartaus ir stabilaus ekonomikos augimo. Taip suvokiamas stabilumas sukuria pasitikėjimą rinkos jėgomis ir sustiprina jų poveikį, todėl lengviau priimti investicinius ir kitus verslo sprendimus.

Sveikata ir pradinis išsilavinimas. Šalies konkurencingumui ir našumui svarbi darbuotojų sveikata. Darbuotojai, kurie serga, negali panaudoti savo potencialo, todėl yra mažiau produktyvūs, o tai atitinkamai lems ir konkurencingumo mažėjimą (Shain, Kramer, 2004). Be sveikatos priežiūros atsižvelgiama ir į gyventojų gaunamo pagrindinio ugdymo kiekybę ir kokybę, kadangi tai svarbu šiandieninėje ekonomikoje. Pagrindinis ugdymas didina kiekvieno darbuotojo darbo našumą ir šalies konkurencingumą (World Economic Forum, 2010).

Aukštesnis išsilavinimas ir apmokymai. Efektyvi mokymo sistema sukuria ekonominę gerovę (Edwin, 1993). Investicijų į švietimą augimas ir įgūdžių padidėjimas lemia mažėjančią pajamų nelygybę, plečia ekonomines galimybes. Švietimas yra tiesiogiai susijęs su produktyvumu, kuris yra pagrindinis veiksnys, didinantis bendrą gyvenimo lygį (Bernanke, 2007).

Prekių (paslaugų) rinkos efektyvumas. Šalys su efektyviomis prekių rinkomis yra gerai pasiruošusios gaminti produktus ir paslaugas, atsižvelgiant į pasiūlą ir paklausą. Sveika rinkos konkurencija – tiek vidaus, tiek išorės – yra labai svarbi rinkos varomoji jėga, užtikrinanti vartojimo efektyvumą ir kartu verslo produktyvumą.

Darbo rinkos efektyvumas. Darbo rinkoje labai svarbus efektyvumas ir lankstumas, siekiant užtikrinti, kad darbuotojai būtų skatinami dėti visas pastangas į atliekamą darbą (World Economic Forum, 2010). Teigiama, kad darbuotojų praradimas ne tik sumažina šalies konkurencingumą, bet jų išvykimas į kitą šalį gali padidinti kitos šalies konkurencinį pranašumą (Jucevičius ir kt., 2006).

Finansų rinkos plėtra. Finansinio sektoriaus konkurencingumo stiprinimas tampa vis svarbesnis. Efektyvus finansų sektorius turėtų šalies ir užsienio santaupas investuoti į produktyvius pramonės ir paslaugų sektorius, kurie gali padidinti savo produkcijos ir paslaugų apimtį bei pagerinti jų kokybę, siekiant užtikrinti didesnę pelną ir dividendus, ir kartu daryti įtaką šalies ekonomikos augimui (Concept of competitiveness in the financial sector, 2006). Finansų rinkos stiprinimas gali būti ne tik ekonomikos plėtros rezultatas, bet ir daryti įtaką ūkio ir šalies konkurencingumo augimui (Garbaravičius, Kuodis, 2002).

Technologinė pažanga. Naujos technologijos naujingos visoms veiklos rūšims (tiek prekybinėms, tiek neprekybinėms), greita prieiga prie naujų technologinių gaminių, įrangos ir žinių tampa gyvybiškai svarbi, siekiant užtikrinti nacionalinę šalies gerovę (Review of successful country experiences, 2003).

Rinkos dydis. Rinkos dydis turi įtakos produktyvumui, nes didelės rinkos leidžia įmonėms pasinaudoti masto ekonomija (World Economic Forum, 2010). Tai gi integracija į ES atvėrė didžiules galimybes užsienio prekybai. Todėl šalims labai svarbu pasinaudoti atskirų šalių rinkų atvirumu, siekiant spartaus ekonominio augimo. Šalies pramonės eksporto pasiūlos didėjimas, atsivėrus naujoms rinkoms, lemia ūkio ir šalies konkurencingumo augimą (Vilkė, Bernatonytė, 2009).

Verslo plėtros lygis (modernizavimas). Verslo modernizavimas padeda pasiekti didesnę efektyvumą prekių gamyboje (World Economic Forum, 2010). Norint padidinti šalies konkurencingumo lygį, reikėtų dėmesį nukreipti į tokias veiklas kaip partnerystės, klasterių kūrimas. Klasterių kūrimas yra galingas instrumentas, įgalinantis tam tikrose susijusiose srityse mokytis vieniems iš kitų, ieškoti būdų problemoms spręsti. Partnerystė svarbi dėl spartesnės ir lengvesnės informacijos sklaidos tarp gamintojų ir leidžia rinkoje tobulinti produktus ir paslaugas (Jucevičius ir kt., 2006).

Inovacijos. Pažanga neįsivaizduojama be naujų žinių, gebėjimo taikyti ir kurti naujoves bei naujų mokslinių rezultatų diegimo praktikoje. Inovacijų svarba akcentuojama ir norint sustiprinti žinias, didinti inovatyvių idėjų įgyvendinimą ir naujų produktų bei technologijų kūrimą, užtikrinti operatyvią finansavimo sistemą, sukurti bendrą inovacijų rinką, kuri padėtų užtikrinti pažangių produktų ir procesų kūrimą, siekiant išlaikyti konkurencinį pranašumą (Vaicekuskaitė, 2011). Todėl inovacijų parama ir skatinimas tampa svarbiausiu įmonių ir pramonės sektorių konkurencingumo veiksmu (Valentinavičius, 2001).

Nors buvo apžvelgti 12 atskirų veiksmų, svarbu pažymėti, kad jie nėra savarankiški: jie stiprina vienas kitą, todėl pagerinti vieno veiksmo, nepaveikiant kito, praktiškai neįmanoma.

Tyrimo duomenys ir metodika

Straipsnyje analizuojamas Lietuvos Globalus konkurencingumo indeksas ir jį lemiantys veiksniai ES šalių atžvilgiu. Kiekvienais metais Globalų konkurencingumo indeksą pateikia Pasaulio ekonomikos forumas. Globalaus konkurencingumo indeksas apima 12 pagrindinių parametru, leidžiančių pateikti visapusišką, skirtinguose ekonominio vystymo etapuose esančių šalių konkurencingumo vertinimą. Konkurencingumo veiksmų stiprumas vertinamas skaitinėje skalėje nuo 1 (ryškus konkurencinis trūkumas) iki 7 balų (ryškus konkurencinis stiprumas). Analizei pasirinkti 2008–2010 m., kadangi iki 2008 m. buvo naudojama kitokia Globalaus konkurencingumo indekso apskaičiavimo metodika, ir rodiklių lyginimas laikotarpio atžvilgiu būtų netikslus.

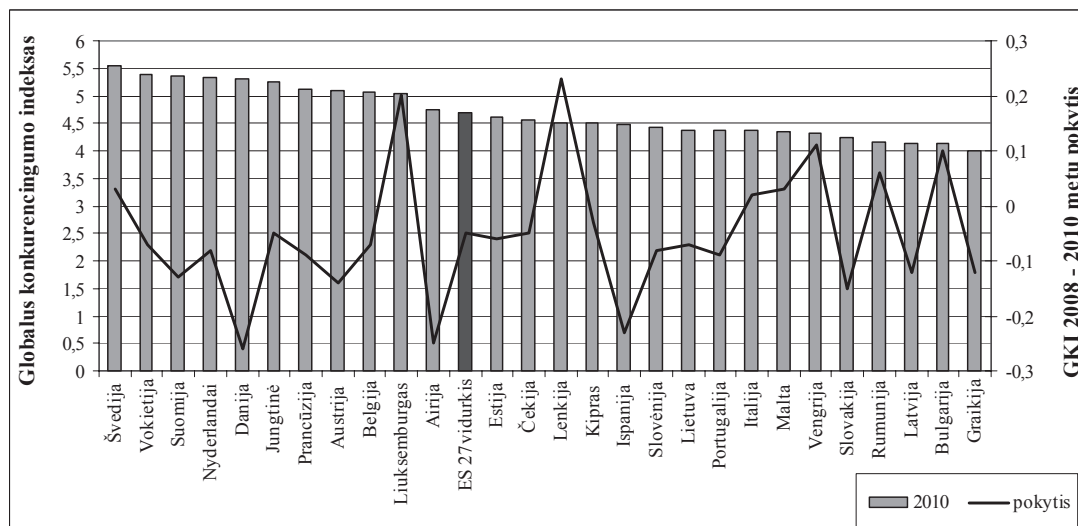
Siekiant atlikti Lietuvos konkurencingumo ir jį lemiančių veiksmų analizę ES šalių kontekste, nau-

dojantis Globaliu konkurencingumo indeksu, išskirti pagrindiniai tyrimo etapai:

- surinkti ir apdoroti tyrimui reikalingi statistiniai duomenys;
- įvertinamas Lietuvos konkurencingumo lygis ES šalių kontekste;
- nustatomas Lietuvos konkurencingumą lemiančių veiksnių atotrūkis nuo ES šalių vidurkio, siekiant įvertinti Lietuvos konkurencingumą ES šalių atžvilgiu, analizuojamos konkurencingumo pokyčių priežastys.

Atliekant Lietuvos Globaliojo konkurencingumo indekso veiksnių analizę, skaičiuojamas ES šalių vidurkis 2010 m. ir indekso pokytis 2008–2010 m., skaičiuojami Lietuvos rodiklių atotrūčiai nuo ES šalių vidurkio. Remiantis apskaičiuotomis atotrūkio reikšmėmis, skiriamos pagrindinės sritys, kurios didina Lietuvos konkurencingumą, ir tos, kurios skatina konkurencingumo mažėjimą.

1 paveiksle pateiktas ES šalių Globalus konkurencingumo indeksas 2010 m. ir jo pokytis, lyginant su 2008 m.

1 pav. Globalus konkurencingumo indeksas ES šalyse
Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis World Economic Forum report 2010.

Lietuvos konkurencingumo lygio ir jį lemiančių veiksnių vertinimas ES šalių kontekste 2008–2010 m.

Remiantis Globalaus konkurencingumo indekso reikšmėmis, 2010 m. konkurencingiausios ES šalys – Švedija (5,56) ir Vokietija (5,39). Šiose šalyse gerai įvertinta institucinė sistema. Švedija orientuojasi į aukštųjų technologijų kūrimą, verslo modernizavimą, o Vokietija – šalis, turinti geriausiai visoje ES išvystytą infrastruktūrą, kuri lemia investicijų pritraukimą. ES vidurkį taip pat viršijo Suomija, Nyderlandai, Danija, Jungtinė Karalystė, Prancūzija, Austrija, Belgija, Liuksemburgas ir Airija. Šių šalių Globalaus konkurencingumo indekso reikšmės svyruoja šiame intervale – 4,74–5,5.

Mažiausiai konkurencingos šalys – Graikija (3,99) ir Bulgarija (4,13). Šiose šalyse vyrauja politinis nestabilumas, biurokratija ir korupcija. Graikijos konkurencingumą mažino įstatymai, ribojantys darbo santykius, o Bulgarijos – nepakankamai išvystyta infrastruktūra ir nekvalifikuota darbo jėga.

Lyginant su 2008 m., visose ES šalyse, išskyrus Švediją, Vengriją, Liuksemburgą, Maltą, Italiją, Lenkiją, Rumuniją ir Bulgariją, konkurencingumo indeksas 2010 m. sumažėjo, signalizuodamas apie ES šalių konkurencingumo smukimą pasaulio šalių kontekste.

Konkurencingumo lygis labiausiai sumažėjo Airijoje (0,25), Danijoje (0,26) ir Ispanijoje (0,23). Šalių ekonomikos ir konkurencingumo plėtrai trukdė vyraujanti biurokratija ir sudėtingas finansinių paslaugų prieinamumas. Danijoje ir Ispanijoje neefektyviai reguliuojami mokesčiai, nustatomi dideli tarifai. Airija susidūrė su defliacijos problema, valstybės skola sudarė 70,3 proc. BVP. Didėjančiu konkurencingumu pasižymėjo Lenkija (0,23 punkto) ir Liuksemburgas (0,2). Lenkija sėkmingai išgyveno ekonomikos krizę, gerai įvertinta institucijų veikla ir visuomenės pasitikėjimas politika. Liuksemburge teigiama poveikį turėjo palanki mokesčių sistema, skatinanti didesnę vartojimą.

Lietuvos konkurencingumo indeksas 2008 m. (4,45) buvo 0,30 punkto mažesnis nei visos ES (4,75) vidurkis. 2010 m. Lietuvos, kaip ir daugumos kitų ES šalių, konkurencingumas sumažėjo, tačiau ES šalių reitinge Lietuva liko 18 vietoje, kurią užėmė ir 2008 m.

Siekiant nustatyti pagrindines nepakankamo Lietuvos konkurencingumo ES šalių atžvilgiu priežastis, pateikiami 12 konkurencingumą lemiančių veiksnių atotrūčiai nuo ES vidurkio 2008–2010 m. (žr. 1 lent.).

Lietuvos konkurencingumo indekso veiksmų vertinimas ES šalių kontekste

	Institucijos	Infrastruktūra	Makroekonominis stabilumas	Sveikata ir pradinis išsilavinimas	Aukštasis išsilavinimas ir apmokymai	Prekių (paslaugų) rinkos efektyvumas	Darbo rinkos efektyvumas	Finansų rinkos plėtra	Technologinė pažanga	Rinkos dydis	Verslo plėtros lygis (modernizavimas)	Inovacijos
Lietuva 2008 m.	4,19	4,24	5,23	5,69	4,85	4,52	4,52	4,5	4,29	3,51	4,39	3,35
Atotrūkis nuo ES vidurkio 2008 m.	-0,57	-0,49	-0,02	-0,38	-0,11	-0,29	-0,02	-0,47	-0,49	-0,89	-0,41	-0,64
Lietuva 2010 m.	4	4,6	4,6	5,9	5,1	4,1	4,6	4	4,5	3,5	4,2	3,4
Atotrūkis nuo ES vidurkio 2010 m.	-0,66	-0,43	-0,29	-0,34	0,01	-0,53	0,05	-0,51	-0,33	-0,81	-0,44	-0,57
Vieta ES 2008 m.	18	18	16	25	14	19	13	21	21	21	18	20
Vieta ES 2010 m.	19	20	20	24	14	24	16	22	17	21	19	20
Vietos ES pokytis	-1	-2	-4	+1	0	-5	-3	-1	+4	0	-1	0

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis World Economic Forum report 2010.

2008 m. pagal visus 12 vertinamų konkurencingumo veiksmų Lietuva atsiliko nuo ES vidurkio. Nors iš visų veiksmų didžiausiu balu įvertinta situacija sveikatos ir pradinio išsilavinimo srityje (5,69), pagal šio veiksmo įvertinimą ES reitinge Lietuva užima tik 25 vietą. Tai žemiausia pozicija iš visų vertinamų veiksmų. Pagrindinės problemos, mažinančios šalies konkurencingumą šioje srityje – tai tuberkuliozės paplitimas, dažnai neatvykstanta į darbą dėl ligos, blogos sveikatos priežiūros paslaugų kokybės ir prieinamumo. 2008 m. Lietuvoje 10 tūkst. gyventojų teko 70,9 tuberkuliozės atvejų, tai antras pagal dydį sergančiųjų skaičius ES šalyse. Nustatyta laukiama gyvenimo trukmė – 71,8 m. – yra trumpiausia numatoma gyvenimo trukmė ES. Kadangi sveikatos priežiūros rodikliai atspindi labai prastą situaciją Lietuvoje, daug dėmesio turėtų būti skiriama darbo sąlygoms, sveikatos paslaugų kokybei ir prieinamumui gerinti.

ES šalių kontekste 2008 m. geriausiai Lietuvoje vertinamas darbo rinkos efektyvumas. Šio veiksmo įvertinimas (4,52) labai artimas ES vidurkiui ir garantavo Lietuvai 13 vietą tarp ES šalių. Darbo rinkos efektyvumo vertinimą lėmė lankstus darbo užmokesčio nustatymas, kadangi darbo užmokestis derinamas su darbuotojais, atsižvelgiant į jų poreikius. Šalies užimtumo politika įvertinta vidutiniškai, nes užimtųjų skaičius, lyginant su 2007 m., sumažėjo nuo 53,9 iki 53,3 proc., o nedarbo lygis padidėjo 1,5 proc. dėl prastos ekonominės situacijos. Vis didėjanti „protų nutekėjimo“ problema, dėl kurios talentingi ir gabūs darbuotojai dirba kitose šalyse, taip pat neigiamai paveikė darbo rinkos efektyvumo įvertinimą.

Sąlyginai aukštoje pozicijoje (14 vieta) 2008 m. Lietuva atsidarė pagal situacijos aukštojo išsilavinimo ir apmokymų srityje įvertinimą. Gerai įvertinta

prieiga prie interneto mokyklose, mokslinių tyrimų ir mokymosi paslaugų. Vidutiniškai įvertinta švietimo sistemos kokybė ir darbuotojų apmokymo mastas rodo, kad darbdaviai turėtų daugiau dėmesio skirti darbo įgūdžiams gerinti ir darbuotojų tobulėjimui, darbuotojų darbo produktyvumui didinti.

2010 m. vertinant Lietuvos konkurencingumą lemiančius veiksmus, galima pastebėti, kad aukščiausiose pozicijose lieka tie patys veiksniai, kaip ir 2008 m. Pagal aukštojo išsilavinimo ir apmokymų veiksmo įvertinimą Lietuva 2010 m. pasiekė ES vidurkį ir net šiek tiek jį viršijo, tačiau liko 14 vietoje, kaip ir 2008 m. Aukštojo išsilavinimo ir apmokymų veiksmo įvertinimą gerino tai, kad mokyklose interneto prieinamumas įvertintas 5,5 balo iš 7 galimų, nes moksleiviams suteikiamos galimybės mokytis naudojant naujausias programas, užtikrinant geresnį išsilavinimą ir aukštesnius mokslo rezultatus. Tačiau švietimo kokybė šalyje įvertinta vidutiniškai, nes neatitinka šalies poreikių. Šalyje daug gabių specialistų, kurie neranda darbo dėl per didelės tos profesijos specialistų pasiūlos darbo rinkoje. Švietimo sistema veiktų efektyviau, jei aukštasis mokslas būtų orientuotas į specialistų rengimą, atkreipiant dėmesį į darbo rinkoje reikalingiausias profesijas. Tuomet ne tik gerėtų aukštojo mokslo kokybė, bet kartu padidėtų šalies užimtumas ir sumažėtų „protų nutekėjimas“.

Darbo rinkos efektyvumas 2010 m. taip pat įvertintas geriau nei vidutiniškai ES, tačiau kitų šalių pastangos šioje srityje buvo įvertintos dar geriau ir išstūmė Lietuvą iš 13 į 16 poziciją. Darbo rinkos efektyvumą didino palanki darbo užmokesčio politika, kadangi darbo užmokestis šalyje stipriai siejamas su darbuotojo produktyvumu, darbo rezultatais. Siekiant didinti darbo rinkos efektyvumą, daugiau dėmesio turėtų bū-

ti skiriama darbuotojų tobulinimui ir geresnių darbo sąlygų sudarymui; reikia gerinti įdarbinimo ir atleidimo iš darbo sistemą, aktuali problema lieka „protu nutekėjimas“. Siekiant padidinti rinkos efektyvumą, reikėtų užtikrinti profesionalų valdymą, kadangi vis daugiau šeimos narių įtraukiami į verslo valdymą, taip sumažinamos galimybės tinkamos kvalifikacijos darbuotojams rasti darbo vietą, atitinkančią jų lūkesčius ir išsilavinimą.

Tiek 2008 m., tiek 2010 m. žemiausiu balu įvertintas inovacijų veiksnys. Nors šio rodiklio įvertinimas 2010 m. padidėjo 0,05 punkto, Lietuva išliko 20 pozicijoje. Įvertinimą pagerino padidėjęs universitetų ir pramonės bendradarbiavimas mokslinių tyrimų ir plėtros srityje, padidėjęs mokslininkų ir inžinierių paslaugų prieinamumas. Tačiau sumažėjo patentų skaičius, tenkantis 10 tūkst. gyventojų, pablogėjo mokslinių institucijų teikiamų paslaugų kokybė, sumažėjo įmonių išlaidos mokslinių tyrimų ir technologijų plėtrai.

Kitas veiksnys, pagal kurį Lietuva labiausiai atsilieka nuo ES vidurkio, tiek 2008 m., tiek 2010 m. – rinkos dydis. Tačiau šio veiksnio vertinimą lemia Lietuvos dydis ir jo pokyčių praktiškai negali paveikti valdžios sprendimai. Tačiau Lietuvai derėtų atkreipti dėmesį į institucijų įvertinimą, nes čia atotrūkis nuo ES vidurkio yra vienas didžiausių dėl prasčiau nei kitose ES šalyse įvertinto teisinės sistemos efektyvumo, nepakankamos nuosavybės teisių, intelektinės nuosavybės ir smulkiųjų akcininkų interesų apsaugos. 2010 m. atotrūkis nuo ES vidurkio dar išaugo dėl Vyriausybės politikos skaidrumo sumažėjimo, taip pat sumažėjusio visuomenės pasitikėjimo politika. Šalis susiduria su biurokratijos ir korupcijos problemomis, neretai atliekami neteisėti mokėjimai ir kyšininkavimas, kurie lemia neefektyvų valstybės lėšų panaudojimą. Taip pat padidėjo organizuotas nusikalstamumas (turto prievartavimas), dėl kurio verslo įmonės patiria daugiau išlaidų nuostoliams padengti.

Nors 2010 m. Lietuva pagerino 6 veiksnių įvertinimus (lyginant su 2008 m.), bet bendrame ES šalių reitinge ji pagerino savo pozicijas tik dviejų veiksnių, t. y. technologinės pažangos bei sveikatos ir pradinio išsilavinimo vertinimuose. Vertinant technologinę pažangą, Lietuva pakilo iš 21 į 17 vietą. Teigiamas įtakos turėjo naujausių technologijų prieinamumo pagerėjimas, šviesolaidinio interneto vartotojų skaičiaus augimas, padidėjęs interneto vartotojų skaičius. Sveikatos ir pradinio išsilavinimo srityje įvertinimą pagerino sumažėjęs vaikų mirtingumas, vieneriais metais pailgėjusi numatoma gyvenimo trukmė ir pagerėjusi pradinio ugdymo kokybė.

Lyginant konkurencingumo veiksnių įvertinimus 2008 m. ir 2010 m., Lietuvoje daugiausia pakilo infrastruktūros veiksnio įvertinimas (0,36 punkto). Infrastruktūrai gerinti Lietuvoje lėšos gaunamos iš Europos regioninės plėtros fondo ir nacionalinio biudžeto. Kasmet skiriamos lėšos, kurios panaudojamos naujiems

keliams tiesti ir seniems rekonstruoti; geležinkelių ir jūrų uostų rekonstrukcijai; saugos priemonėms diegti visoje šalyje, siekiant sumažinti nelaimingų atsitikimų ir avarių skaičių; krovinių, keleivių vežimo, sandėliavimo mastų augimui paskatinti. Analizuojamu laikotarpiu Lietuvoje sumažėjo kelių eismo įvykiuose žuvusių žmonių skaičius (nuo 499 iki 300 žmonių). Krovinių krova į jūrų laivus ir iš jų Klaipėdos uoste ir Būtingės terminale 2010 m., lyginant su 2008 m., padidėjo nuo 39 iki 40 mln. tonų. Analizuojamu laikotarpiu taip pat padidėjo investicijos į elektros tinklo infrastruktūrą, pagerėjo elektros tiekimo kokybė, dėl kurios didėja tiekiamos elektros patikimumas, mažiau tiekimo trikdžių. Nepaisant gerėjančios situacijos, Lietuva neįgijo konkurencinio pranašumo kitų šalių atžvilgiu, nes daugelyje ES šalių infrastruktūrai buvo skiriama daugiau dėmesio, todėl bendrame ES šalių reitinge Lietuva 2010 m. atsідūrė dviem pozicijomis žemiau nei buvo 2008 m.

Lyginant su 2008 m., labiausiai sumažėjo makroekonominio stabilumo įvertinimas (-0,63 punkto), todėl Lietuva nukrito iš 16 į 20 vietą. Tai lėmė valstybės biudžeto deficito dalies bendrajame vidaus produkte padidėjimas nuo 1,2 iki 8,9 proc., 12 proc. padidėjusi valstybės skola. Lyginant su kitomis ES šalimis, makroekonominis stabilumas buvo mažesnis, nes biudžeto deficitas neatitiko Maastrichto kriterijaus ir buvo didesnis nei 3 proc. BVP; valstybės skola sudarė 29,3 proc. nuo BVP; dėl prastos šalies ekonominės situacijos nedarbo lygis padidėjo nuo 5,8 iki 17,8 proc.

2010 m. Lietuvos konkurencingumą taip pat mažino prekių ir paslaugų rinkos efektyvumo įvertinimas (sumažėjo 0,42 punkto), lėmęs Lietuvos smukimą ES šalių reitinge net 5 pozicijomis žemyn – iš 19 į 24 vietą. Tokį įvertinimą lėmė sumažėjęs vietos konkurencijos intensyvumas ir antimonopolinės politikos veiksmingumas. Šalyje neskatinama „sveika“ ir efektyvi konkurencija, apribojamos vartotojų teisės rinktis prekę ar paslaugą pagal jos kainą. Prekių rinkos efektyvumą teigiamai veikė efektyviai atliekamos muitinės procedūros, kurios susijusios su prekių atvežimu ir išvežimu bei nuo 2008 iki 2010 m. sumažėjęs mokesčių tarifas (nuo 48,3 iki 42,7 proc.). Per analizuojamąjį laikotarpį nepakito procedūrų skaičius, reikalingas verslui pradėti, ir laikas, kurio reikia norint pradėti verslą Lietuvoje.

Išvados

Konkurencinga yra ta šalis, kurioje įmonės ir žmonės nori investuoti ir įsikurti, kuri vykdo politiką, padedančią didinti produktyvumą. Šalies konkurencingumo augimas siejamas su verslo aplinkos gerinimu, dėl kurio didėja vidaus ir užsienio investicijos, auga eksportas ir importas. Šalies konkurencingumą siūloma sieti su gerovės kūrimu, įtraukiant tiek rezultato, tiek proceso įvertinimą. Šalies gebėjimas konkuruoti parodo jos pranašumą kitų šalių atžvilgiu, todėl kon-

kurencingumo analizei atlikti būtinas kitų šalių kontekstas.

Kaip vienas būdų kiekybiškai įvertinti šalies konkurencingumą, naudojamas Globalus konkurencingumo indeksas, kuris sudaromas įtraukiant 12 ekonominio konkurencingumo veiksnių. Tačiau tie veiksniai nėra savarankiški – jie stiprina vienas kitą, o vienos srities gerinti be kitos praktiškai neįmanoma.

Tiek 2008 m., tiek 2010 m. Lietuvos konkurencingumas buvo vertinamas blogiau nei vidutiniškai ES ir per analizuojamąjį laikotarpį atotrūkis tik didėjo. Tačiau nepaisant pablogėjusio Lietuvos konkurencingumo įvertinimo, 2010 m. bendrame ES šalių reitinge Lietuva išliko 18 pozicijoje, kurią užėmė ir 2008 m.

Bendrą Lietuvos konkurencingumo įvertinimą labiausiai mažino menkas Lietuvos inovatyvumo lygis. Nors Lietuvai pavyko pagerinti universitetų ir pramonės bendradarbiavimą mokslinių tyrimų ir plėtros srityje bei padidinti mokslininkų ir inžinierių paslaugų prieinamumą, tačiau pasiekti geresnių rezultatų trukdė sumažėjęs patentų skaičius, pablogėjusi mokslinių institucijų teikiamų paslaugų kokybė ir sumažėjusios įmonių išlaidos mokslinių tyrimų ir technologijų plėtrai. Kitas veiksnys, pagal kurį Lietuva labiausiai atsilieka nuo ES vidurkio, tiek 2008 m., tiek 2010 m. yra rinkos dydis. Tačiau šio veiksnio vertinimą lemia Lietuvos dydis, ir jo pokyčių praktiškai negali paveikti valdžios sprendimai. Tačiau Lietuvai reikėtų atkreipti dėmesį į institucijų įvertinimą, nes čia atotrūkis nuo ES vidurkio jau 2008 m. buvo vienas didžiausių, o 2010 m. dar didėjo.

Per analizuojamąjį laikotarpį kitų ES šalių kontekste Lietuva ypač pablogino savo pozicijas, vertinant prekių (paslaugų) rinkos efektyvumą (nukrito 5 pozicijomis), nes sumažėjo konkurencijos intensyvumas ir antimonopolinės politikos veiksmingumas. Vertinant makroekonominį stabilumą, Lietuva nukrito 4 pozicijomis, nes išaugo biudžeto deficitas ir valstybės skola, padidėjo nedarbas.

ES kontekste Lietuvos konkurencingumo veiksniais galima laikyti darbo rinkos efektyvumą ir situaciją aukštojo išsilavinimo bei mokymų srityje. Pagal šių veiksnių įvertinimą Lietuva 2010 m. viršijo ES šalių vidurkį, tačiau to nepakako, kad Lietuva atsidurtų aukštesnėje pozicijoje bendrame ES šalių reitinge. Nors 2010 m. Lietuva pagerino 6 veiksnių įvertinimus (lyginant su 2008 m.), tačiau bendrame ES šalių reitinge ji pakilo į aukštesnę poziciją tik vertinant technologinę pažangą bei situaciją sveikatos ir pradinio išsilavinimo srityje. Technologinė pažanga teigiamai įvertinta, nes pagerėjo naujausių technologijų prieinamumas, išaugo interneto vartotojų skaičius. Sveikatos ir pradinio išsilavinimo srityje įvertinimą pagerino sumažėjęs vaikų mirtingumas, vieneriais metais pailgėjusi numatoma gyvenimo trukmė ir pagerėjusi pradinio ugdymo kokybė.

Literatūra

1. Aiginger, K. (2006). Competitiveness: From a Dangerous Obsession to a Welfare Creating Ability with Positive Externalities. *Journal of Industry, Competition and Trade*, 6 (2), 161–177.
2. Barkauskas, V., Bačkaitis, D. (2007). Konkurencingumo įtaka šalies ūkiui. *Ekonomika ir vadyba, Economics and management: tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga* (p. 676–680).
3. Beniušienė, I., Svirskienė, G. (2008). Konkurencingumas: teorinis aspektas. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. Šiauliai, 4 (13), 32–40.
4. Bernanke, B. S. (2007). Education and economic competitiveness. *Board of governors of the Federal Reserve*. Prieiga per internetą: <<http://www.federalreserve.gov/newsevents/speech/bernanke20070924a.htm>>.
5. Brazinskas, S. (2010). *Ekonominės krizės iššūkiai: prielaidos didinti Lietuvos ekonomikos konkurencingumą*.
6. Concept of competitiveness in the financial sector. (2006). *Financial research and training center*. Prieiga per internetą: <<http://www.fsa.go.jp/frtc/seika/discussion/2006/20061020.pdf>>.
7. Delgado, M., Ketels, C., Porter, M. E., Stern, S. (2012). *The determinants of national competitiveness*. NBER Working Paper No. 18249.
8. Edwin, G. W. (1993). Education and competitiveness. *Government and competitiveness school of policy studies* (p. 93–02). Queens university, Canada.
9. Garbaravičius, T., Kuodis, R. (2002). Lietuvos finansų sektoriaus struktūra ir funkcionavimas. *Pinigų studijos*, 1, 19–47.
10. Jankauskas, V., Šeputienė, J. (2009). The impact of institutional environment on the economic development. *Ekonomika*, 87, 141–153.
11. Jucevičius, R., Jucevičius, G., Kriaučionienė, M., Šajeva, S. (2006). *Lietuvos ekonomikos augimo ir konkurencingumo šaltinių (veiksnių) kompleksinė studija*. Prieiga per internetą: <www.ukmin.lt/lt/strategija/doc/Kompleksine%20studija-2006_03_09-galutine.doc>.
12. Karpavičius, H. (2007). Assessing Lithuania's competitiveness in the context of eu enlargement. *Ekonomika*, 77, 25–34.
13. Kitson, M., Martin, R., Tyler, P. (2004). The Regional Competitiveness: An Elusive yet Key Concept? *Regional Studies*, 38 (9), 991–999.
14. Lee, C. (2010). An Institutional Perspective of National Competitiveness. *Singapore Economic Review*, 55, 671–683.
15. Review of successful country experiences. (2003). *The World Bank*. Prieiga per internetą: <http://www.unctad.org/en/docs/iteipc20032_en.pdf>.
16. Rudzki, R. (2009). Lietuvos konkurencingumas statistikos veidrodyje. *Lietuvos statistikos darbai*.
17. Savic, N. (2012). Comparative Analysis Based on New Competitiveness Index. *Panoeconomicus*, 59, 105–15.
18. Shain, M., Kramer, D. M. (2004). Health promotion in the workplace: framing the concept. *Occupational and environmental medicine*, 61, 643–648.
19. Snieska, V., Zakienė, I. (2010). Viešoji infrastruktūra: poveikio regioninei plėtrai vertinimo ekonominiai aspektai. *Ekonomika ir vadyba*, 15, 241–247.

20. Valentinavičius, S. (2008). Ūkio konkurencingumo didinimas technologinių inovacijų pagrindu. *Lietuvos ūkio konkurencingumas: konferencijos pranešimai* (p. 182–189). Vilnius.
21. Vilkė, R., Bernatonytė, D. (2009). Lietuvos smulkaus ir vidutinio verslo užsienio prekybos sąlygų pokyčiai Europos ekonominės integracijos kontekste. *Ekonomika ir vadyba*, 14, 1037–1043.
22. Vaicekauskaitė, R. (2011). *Inovacijos – pažangos garantas*. Prieiga per internetą: <http://www.inovacijos.lt/lt/naujiena/id/inovacijos_pazangos_garantas/tp/lt/>.
23. Vilpišauskas, R. (2004). Tarptautinis konkurencingumas ir Lietuvos eksporto politika. *Pinigų studijos*, 1, 54–69.
24. Weymouth, S., Feinberg, R. (2011). National Competitiveness in Comparative Perspective: Evidence from Latin America. *Latin American Politics & Society*, 53 (3), 141–159.
25. World economic forum. *The global competitiveness report 2008–2009*. Prieiga per internetą: <<https://members.weforum.org/pdf/GCR08/GCR08.pdf>>.
26. World economic forum. *The global competitiveness report 2009–2010*. Prieiga per internetą: <<https://members.weforum.org/pdf/GCR09/GCR20092010fullreport.pdf>>.
27. World economic forum. *The global competitiveness report 2010–2011*. Prieiga per internetą: <http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf>.

Šeputienė, J., Brazauskienė, K.

Estimation of Lithuania's competitiveness in context of the EU member states

Summary

A competitive country is the country where businesses and people want to invest and settle in, and which pursues the policy aimed at increasing productivity. The country's competitiveness increase is associated with the improvement of the business environment, which increases the domestic and foreign investment and exports and imports grow faster. It is recommended to associate the competitiveness of the country with welfare improvement, including both outcome and process assessment. The country's ability to compete shows its superiority over other countries, so the analysis of competitiveness needs context of other countries.

In scientific literature, when analyzing the competitiveness of Lithuania, we can distinguish trends of analysis: starting with analysis of individual factors influencing the competitiveness of country or region and moving to comparison of individual competitiveness factors in Lithuania and other European Union countries. In this article a comprehensive evaluation of competitiveness of Lithuania in the context of the EU is performed. The analysis includes 12 competitiveness factors identified by the Global Competitiveness Index developers. The identified factors evaluate the causes of competitiveness and its effects, but the country is competitive or not in a particular context of the evaluation, that is it can be competitive comparing with neighbouring countries, but non-competitive in the context of the European countries. Therefore the analysis of the competitiveness and the comparison with other countries helps us to identify the areas causing insufficient competitiveness of the country.

The aim of this article is to assess the changes in Lithuania's competitiveness in the context of European Union countries in 2008-2010 by using the Global Competitiveness Index.

The objectives are:

- to discuss the theoretical aspects of the competitiveness concept, competitiveness factors, and to reveal their impact on the economy;

- to compare the level of competitiveness of Lithuania and other EU countries in 2010 and evaluate the changes in competitiveness in these countries with reference to 2008;
- to assess the factors that led to changes in the competitiveness of Lithuania in 2008-2010.

In this article the concept of competitiveness is analyzed, the Global Competitiveness Index and its structure are defined, and competitiveness and its impact on the economy are discussed. Based on the Global Competitiveness Index analysis of Lithuania's competitiveness and its factors was performed.

Both in 2008 and 2010 Lithuania's competitiveness was below the EU average and the gap increased. Despite that competitiveness index decreased in 2010, Lithuania remained at the same position among the European Union countries (18th place) as it was in 2008.

Results showed that, compared with the EU countries, Lithuania's sources of competitiveness in 2010 were labour market efficiency, and higher education and training factors. Lithuania's competitiveness was particularly reduced by the size of the market and the evaluation of institutions, as by these factors Lithuania is below the EU average. Compared to 2008, in 2010 Lithuania improved its position in technological innovation field (moved from the 21st position to the 17th among the EU countries), and in health and primary education field (moved from the 25th position to the 24th). As to other factors of competitiveness, Lithuania's position in the context of other EU countries has gotten worse, especially the evaluation of the product (service) market efficiency (down from the 19th to the 24th position) and macroeconomic stability (down from the 16th to the 20th position).

Keywords: Lithuanian competitiveness, European Union, Global Competitiveness Index.

Straipsnis recenzuotas.

Straipsnis gautas 2012 m. spalio mėn.; priimtas 2013 m. vasario mėn.

The article has been reviewed.

Received in September 2012, accepted in February 2013.